

תשעה באדר – יום מחלוקת [לא] לשם שמיים

רב ד"ר דניאל רוט, מנהל מרכז ליהדות ויישוב סכסוכים של מכון פרד"ס

1. המחלוקת הלשם שמיים וקונטרטוקטיבית בין בית הלל ובית שמאי

<p><u>משנה אבות ה'יז (מאה שלישית לספירה, ארץ ישראל)</u> כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים ושאינה לשם שמים אין סופה להתקיים. איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים? זו מחלוקת הלל ושמאי. ושאינה לשם שמים? זו מחלוקת קרח וכל עדתו:</p>	
<p><u>מה 'סופה להתקיים' במחלוקת לשם שמיים? כיצד נחלקו פרשני המשנה בשאלה זו?</u></p>	
<p><u>מגן אבות לרשב"ץ על אבות ה'יז</u> (1361 – 1444, אלג'ריה) כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים – (3.) ואפשר לפרש 'סופה להתקיים' שידו זה לזה שאינן מתכוונות לנצח זה את זה אלא להעמיד הדבר על בוריו, וכשיתקיימו ראיות האחד יתבטלו דברי האחר, וכמו ששנינו, חזרו בית הלל להורות כבית שמאי, בפרק השולח (גיטין מא,ב), וחזר רבי עקיבא להיות שונה כבן עזאי, בתענית (כו,א) פרק אחרון.</p> <p>(4.) ואפשר לפרש שדברי שניהם יתקיימו, האוסר והמתיר, לפי שאלו ואלו דברי אלהים חיים הם [ערבין יג ב].</p>	<p><u>רבי עובדיה מברטנורא, אבות ה'יז</u> (1440 – לא ידוע, איטליה וא"י) כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים – (1.) כלומר שאנשי המחלוקת ההיא מתקיימים ואינם אובדין, כמחלוקת הלל ושמאי שלא אבדו לא תלמידי בית שמאי ולא תלמידי בית הלל. אבל קורח ועדתו אבדו. (2.) ואני שמעתי, פירוש "סופה", תכליתה והמבוקש מענינה. והמחלוקת שהיא לשם שמים, התכלית והסוף המבוקש מאותה מחלוקת להשיג האמת, וזה מתקיים, כמו שאמרו מתוך הויכוח יתברר האמת, וכמו שנתברר במחלוקת הלל ושמאי שהלכה כבית הלל. ומחלוקת שאינה לשם שמים, תכלית הנרצה בה היא בקשת השררה ואהבת הניצוח, וזה הסוף אינו מתקיים, כמו שמצינו במחלוקת קורח ועדתו שתכלית וסוף כוונתם היתה בקשת הכבוד והשררה והיו להיפרך:</p>

מה הם, לדעתכם, מרכיבי היסודי לניהול קונפליקט באופן קונטרטוקטיבי?
מה ניתן ללמוד מכל אחד מהפירושים הללו על המשנה לגבי שאלה זו?

2. המחלוקת הלא לשם שמיים וההרסנית בין בית הלל ובית שמאי

<p><u>משנה שבת א:ד</u> ואלו מן ההלכות שאמרו בעליית חנניה בן חזקיה בן גוריון כשעלו לבקרו נמנו ורבו בית שמאי על בית הלל וי"ח (שמונה עשרה) דברים גזרו בו ביום.</p>	
<p><u>כיצד מתוארת המחלוקת בין בית הלל ובית שמאי באותו יום בתלמודים?</u></p>	
<p><u>ירושלמי שבת א:ד (ג ע"ג)</u> אותו היום היה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל... תנא (שנה) רבי יהושע אונייא: תלמידי בית שמאי עמדו להן מלמטה והיו הורגין בתלמידי בית הלל. תני: ששה מהן עלו והשאר עמדו עליהן בחרבות וברמחים... רב אבון רב יהודה בשם שמואל: לא שנו (שבית דין יכול לבטל גזירה של בית דין אחר) אלא חוץ לי"ח, הא בתוך י"ח אפילו גדול אינו מבטל מפני שעמדה להן בנפשותיהן.</p>	<p><u>ב' שבת, יז ע"א</u> ואותו היום נעצו חרב בבית המדרש ואמרו: "הנכנס נכנס והיוצא אל יצא." ואותו היום היה הלל כפוף ויושב לפני שמאי כאחד מן התלמידים והיה הדבר קשה להם לישראל כיום שנעשה בו העגל.</p>
<p><u>מה בדיוק עשה בית שמאי לבית הלל? כיצד נחלקו פרשני הירושלמי בשאלה זו?</u></p>	
<p><u>פני משה (ר' משה מרגלית, 1714 – 1781, ליטא) פירוש על ירושלמי שבת פ' א</u> "אותו היום" וכו'. ... שהיו בית שמאי הורגין בתלמידי בית הלל כדלקמן.</p>	<p><u>קרוב עדה, ר' דוד פרנקל, 1707 – 1762, ברלין) פירוש על ירושלמי שבת א:ד (ג ע"ג)</u> והיו הורגין בתלמידי הלל" – אילו היו רוצין לעלות אבל חס ושלום לא הרגו אותן, נראה לי.</p>

על מה נחלקו בית הלל ובית שמאי באותו יום, לפי ר' שמעון בר יוחאי (מאה שנייה לספירה) ?

ירושלמי שבת א:ד (ג ע"ג)¹

תני ר' שמעון בן יוחי בו ביום גזרו:

(1) על פיתן (2) ועל גבינתן (3) ועל יינן (4) ועל חומצן (5) [ועל צירן] (6) ועל מורייסן
(7) על כבושיהן (8) ועל שלוקיהן (9) ועל מלוחיהון (10) ועל החילקה (11) ועל
השחיקה (12) ועל הטיסני (13) [ועל לשונן] (14) ועל עדותן (15) ועל מתנותיהן (16)
על בניהן (17) ועל בנותיהן (18) ועל בכוריהן.

מה יכול להיות ההקשר ההיסטורי של מחלוקת אלימה זו בין בית הלל ובית שמאי?

שמאל ספראי, "יחסי ישראל והאומות לאחר החורבן", מחניים ע"ה, תשכ"ג

לימים הסמוכים לחורבן הבית מספרת המסורת התנאית כי בכנס של הסנהדרין נמנו
ורבו בית שמאי על בית הלל ושמונה עשר דבר גזרו בו ביום (שבת פ"א מ"ד).
למסורתם של כמה תנאים רק חלק מן שמונה עשרה גזירות אלו מכונן לחיזוק החיץ בין
ישראל וגויים ולמסורתו של רבי שמעון בן יוחאי כל כולן מכוונות להרחקת ישראל מן
הגויים. וגזרו לא רק על מאכליהם כגון פיתן, גבינתן, יינן, כבושיהן ומלוחיהן, אלא גם
על כל מגע חברתי שכן גזרו על לשונן, עדותן, בניהן ובנותיהן ואפילו על קבלת מתנות
מהם (כנראה קבלת קורבנות מן גויים למקדש) ועל ביכורים (ירושלמי שבת פ"א ג
ע"ג). אין לנו הוכחות ברורות כי קבלת י"ח הגזירות יש לו זיקה ישירה למלחמת
החורבן ללמדך כי חשו בית שמאי, כאילו, החורבן הממשמש ובא ובקשו לצייד את בני
ישראל בכלי גולה ולחזק את הציבור היהודי מבפנים. כן אין לנו הוכחות כי גזירת יח'
דבר, באה כתגובה לפרעות שפרעו נכרים בערים הנכריות בסביבות ארץ ישראל,
בתושביהן היהודים. אף שקרוב לוודאי הוא כי הגזירות נגזרו בימים הסמוכים לחורבן,
שכן אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון (כך הנוסח הנכון) שבעלייתו ביקרו את ההלכות
וגזרו את הגזירות, פעל בימי המרד ונתמנה מפקדה של הדרום, עם התכוננתה של
הממשלה היהודית לאחר גירוש קסטיוס גאלוס. אמנם החכמים (של בית הלל ד.ר.)
התריסו נגד הגזירות וראו בהם החמרות יתירות ואמרו על אותו יום שגזרו בו את
הגזירות, "אותו היום היה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל" (ירושלמי, שבת פ"א ג
ע"ג).

¹ לרשימות חלופיות ל"ח דבר ראו בבלי שבת יג ע"ב – יז ע"ב, ופירושם של הברטנורא, רמב"ם ומאירי על משנה שבת
א:ד. לפי רשימות אלו, המבוססות על התלמוד הבבלי, מרביתם של הדברים עוסקים בטומאה וטהרה ורק מקצתם
עוסקים בהרחקת יהודים מלא יהודים.

3. מחלוקת אלימה בין בית הלל ובית שמאי - מחלוקת בין הרבנים וקראים?

<p>כיצד הרמב"ם מציג את אירועי אותו יום?</p>	<p>כיצד קראים, יריביהם של הרבנים בימי הביניים, התייחסו לאפשרות של מחלוקת אלימה בין בית הלל ובית שמאי?</p>
<p><u>רמב"ם פירוש המשנה, שבת א:ג</u> נזדמן שם קיבוץ גדול מתלמידי שמאי והלל, ולא נשאר באותו הדור מי שראוי להוראה שלא נמצא שם; ונמנו, והיו בית שמאי יותר, ונאמר אחרי רבים להטות כמו שביארנו כלל זה בהקדמת חבורנו זה. ובית שמאי כולם הסכימו על אלו השמונה עשר גזירות באותו היום והוחלט כך, וגזרו שמונה עשר דבר. <u>והשוו בית שמאי ובית הלל באותו יום בשמונה עשר הלכות ולא נפלה ביניהם מחלוקת אפילו באחת מהן.</u> ונחלקו בשמונה עשר הלכות ולא נמנו בהן כדי שידעו לאן נוטה הרוב, שמא בית הלל רוב, לפי שאפשר שתלמיד מתלמידי בית שמאי יסבור כבית הלל או מתלמידי בית הלל יסבור כבית שמאי."</p>	<p><u>סלמון בן ירוחם (קראי, מאה 10)</u> וכבר הכחיש הפיתומי (רב סעדיה גאון, 882, מצרים – 942, בבל) שלא היה בין בית שמי ובין בית הלל מלחמה או שהרגו קצתם לקצת. והבאתי תלמוד סדר מועד אשר לאנשי ארץ ישראל ופתחתי ההלכות שזה (המעשה) נזכר בהן. <u>סהל, תוכחת מגולה, (קראי, 950 – 1000)</u> ואיך יכשר ללכת בדרך הרבים על כל אודות והתורה אומרת "לא תהיה אחרי רבים לרעות." וגם אחרי חתימת חזון ונביא קשתה יד המנהיגים וגברה המחלוקת בין בית שמאי ובין בית הלל, והרגו אלו לאלו עד אשר נהרגו העם כחפצם כאשר היה טוב בעיניהם.</p>

למה, לדעתכם, רבנים וקראים היו מציגים את אירועי היום בצורות שונות?

4. תשעה באדר – צום הלל ושמאי

<p>הלכות גדולות, הלכות תשעה באב (ר' שמעון קיירא, מאה 9, בבל)² אילו ימים שמתענין בהם מן התורה.... בתשעה בו (אדר) גזרו תענית על שנחלקו בית שמאי ובית הלל זה עם זה.³</p>	
<p>שולחן ערוך אורח חיים הלכות תענית תקפ (ר' יוסף קארו, 1428, ספרד – 1575, א"י) אלו הימים שאירעו בהם צרות לאבותינו וראוי להתענות בהם... בט' בו (אדר) נחלקו בית שמאי ובית הלל.</p>	
<p>מה המחלוקת בין פרשני השולחן ערוך, לגבי הנימוק להכרזת יום ט' באדר כיום צום?</p>	
<p>אליה רבה סימן תקפז: (ר' אליהו שפירא, 1660 – 1712, פראג, פירוש על השו"ע) בט' בו נחלקו וכו'. ונהרגו ג' אלפים מהתלמידים.</p>	<p>לבוש או"ח ס' תקפ (ר' מרדכי יפה, 1530–1612, פולין) בט' בו (אדר) נחלקו בית שמאי ובית הלל זה על זה, והואיל ונפלה מחלוקת בין חכמי ישראל אע"פ שמחלקותם לשם שמים היא, מ"מ נעשית התורה ח"ו (חס וחלילה) כשתי תורות (בבלי סנהדרין פח ע"ב) שזה אוסר וזה מתיר וזה מטמא וזה מטהר ואין יודעין שום דין על בוריו, הרי הוא כיום צרה ומתענין בו.</p>
<p>בית יוסף, אורח חיים תק"פ (ר' יוסף קארו, 1428, ספרד – 1575, א"י) כל הימים האלו הכתובים בסימן זה.... לא ראיתי מעולם ולא שמעתי מי שנהג להתענות בהם.</p>	

מה ידוע על צום הלל ושמאי מהגניזה הקהירית?

<p><u>שרידי הלכה</u> <u>בסידור א"י (מאה</u> <u>9)</u>⁸ בארבעה באדר נפלה מחלוקת בין תלמידי שמי והלל ואבד מהם הרבה.</p>	<p><u>קינה מהגניזה</u>⁷ על מחלוקת נפלו לבני חכמים גזרו תענית בך מורינו / וכמה בני שמאי והלל כי בריבם באמת שפלות לתורתנו.</p>	<p><u>רבי פנחס הכהן,</u> <u>פיוט קידוש ירחים</u> <u>אדר</u>⁵ [שורה 17] פורים עושים ומגילה קורים בו/ צום הלל ושמאי בשלושה בו.⁶</p>	<p><u>ר' ינון בר צמח</u> <u>(מאה 11), קינה</u> <u>אטמה כל פה</u>⁴ [שורה 52] רבותינו גזרו צום בתשעה בו על שנחלקו בית שמאי ובית הלל בתלמודים.</p>
--	--	---	---

² הלכות גדולות, כרך א', מהדורת הילדיסהיימר, 1972, עמ' 396-398. ראו חיים סיימונס, "האם הקטע 'ימים שמתענים בהם' הוא פרק בתרא של מגילת תענית?", סיני קז, תשנ"א, עמ' נח – סד, שמוכיח שהמקור הקדום ביותר לקטע זה הוא מהלכות גדולות. קטע זה נמצא גם בסדור רב עמרם גאון, ס' כלבו סג, מחזור ויטרי רע"א, ראבי"ה ח"ג ס' תתפ"ט.

³ ראו במאמרה של שולמית אליצור, "למה צמנו? מגילת תענית בתרא ורשימות צומות הקרובות לה, עמ' 200, הערות 19 ו-20. שם מביאה עוד נוסחאות מהגניזה "והרגו אילו מאילו ואילו מאילו", "והרגו קצתם את קצתם", "ונהרגו שלשת אלפים מתלמידיהם". וראו עוד י' רצהבי, 'מגילת תענית צדיקים במקור ערבי', סיני נג [תש"ן], עמ' ח', אלי-בירוני (פילוסוף מוסלמי, 973 – 1048) "בתשעי בו (אדר) גזרו בני ישראל צום על עצמם, כשנפלה מחלוקת בית שמאי לבין בית הלל, ונהרגו מהם שמונה ועשרים אלף איש". בנוסח של הראבי"ה (, ר' אלעיזר הלוי, 1140 – 1225, גרמניה, חלק ג - הלכות תענית סימן תתפט) נוסף בסוף "והיה קשה להם אותו היום כיום שנעשה העגל".

⁴ מ' זולאי, /שברי צלילים', סיני יד (תשי"א) עמ' 584.

⁵ אליצור ש', למה צמנו, ירושלים תשס"ז, [1155] א, (2852) f.57, 26-44.

⁶ בהמשך הפיוט נאמר [שורות 21-22] שבתם במה טוב ונעים בהדר/ שבת אחים גם יחד זווגו בתדר, תוכן קריאת מגילה בחציו תוסדר/ תקיף יכון תל הנפרץ אשר כולל בשלשה באדר", על פי ספר עזרא ו:טו, שבג' אדר ייבנה המקדש. על פי ספר עזרא פרק ו פסוק טו, בית המקדש ייבנה בג' אדר. ראו רוזנסון, עמ' 35.

⁷ מ' זולאי, 'שברי צלילים', סיני, יד (תשי"א) עמ' 584.

⁸ הלכות ארץ ישראל מן הגניזה, מרדכי מרגליות, ירושלים, תשל"ד, עמ' 142

5. פיוט ותפילה לסייום הלימוד על תשעה באדר

כיצד מתואר היחס בין "שני אחים", הלל ושמאי, בפיוט זה?
רבי אלעזר בירבי הקליר (מאה 6 – 7, ארץ ישראל), "פיוט "אלה החוקים", שבועות, (שורות 140 – 160)⁹

[שורות 140-144] יעלוזו ריעים ואיחים / כשנתשלחו בפרדס שלחים¹⁰
כעץ מבכר לירחים / ריח טוב מפחים / בלקח טוב סוחחים¹¹
ששים ושמחים / כשושן מפריחים
וכמו קיבלוה מראש שני אחים¹² / כן נמסרה בסוף לשני אחים.¹³
[שורה 155 – 160] והשיבוהו חושבי בליבם ובפיהם שלום / כל זאת עבור נתיבותיה שלום
מאת אדון השלום / ועל בליבו להושיב עמו בנווה שלום
במתג ורסן עדינו למה יבלום / יי יברך את עמו בשלום.

כיצד מתואר יום ט' באדר ו(שאר ימי התעניות) בעתיד לבוא?
הלכות גדולות, הלכות תשעה באב (ר' שמעון קיירא, מאה 9, בבל)¹⁴
לעתיד לבוא עתיד הקב"ה להופכו לששון ולשמחה שנאי (ירמיה לא:יב) 'והפכתי אבלם
לששון'. וכן יהיה רצון במהרה בימינו אמן.¹⁵

מה ניתן לעשות כדי להפוך את יום ט' באדר ליום של ששון ושמחה?

⁹ [גניזה] בודפסט, קויפמן, גניזה, 48 (6). פיוטי רבי פינחס הכהן, קדושתא ליום מתן תורה (שולמית אליצור, ירושלים, תשס"ד). לדיון מסכם ועדכני של נושא זה ראו ישראל רוזנסון, זיכרון הלל ושמאי: הסיפור ולוח השנה, הפיוט והמערה" קתדרה, 129, תשרי, תשס"ט, עמ' 27 – 46.
¹⁰ ש' אליצור שם, "על פי הפסוק בשיר השירים פרק ד, פסוק יג "שְׁלַחֲךָ פְּרָדִס רְמוֹנִים, עִם פְּרֵי מִגְדִים". כינוי לתלמידי החכמים, ו'פרדס שליחים' כינוי לבתי מדרשות.
¹¹ ש' אליצור שם "סוחחים: מדברים".
¹² ש' אליצור שם "שני אחים: משה ואהרן קבלו את התורה מתחילה".
¹³ ש' אליצור שם "כן נמסרה... לשני אחים: משללת הקבלה שבאבות פרק א מסתיימת בהלל ושמאי – על פי המסורת המשתקפת כאן ובפיוטים נוספים – היו שני אחים." ראו אלוף מסבל נביא, שבועות, שורה 25, (גניזה) א, (d.59 2845), (38-39) "מהרו לדרוש בדת רשומי / וקבלו מהם שני אחים הלל ושמאי".
¹⁴ הלכות גדולות, כרך א', מהדורת הילדיסהיימר, 1972, עמ' 398.
¹⁵ כך נוסח הטור, תק"פ בסיום ציטוט דברי הלכות גדולות.